

Studia Generalia 2008

SUOMEN JA RUOTSIN KOHTALONYHTEYS

FINLANDS OCH SVERIGES ÖDESGEMENSKAP

Helsingin yliopisto 2.10.2008, Porthania (Yliopistonkatu 3), klo 17.00 –19.00

VALTIOYHTEYDEN MURTUMINEN 1809

Professori Osmo Jussila

Kenraalikuvernööri A.A. Zakrevski: "Suomi on minun Siperiani."

Kun kenraali A.A. Zakrevski nimitettiin v. 1823 Suomen kenraalikuvernööriksi, hän piti siirtoaan Suomeen karkotuksena "Siperiaansa". Vertaus oli osuva, sillä myös Suomi, vaikka sen itäraja oli vain tykinkantaman päässä Pietarista, oli eräänlainen kolonia, osa Venäjän keisarikunnan koloniaalihallintoa. Tämä hallinto tarkoitti sitä, että itsevaltiias keisari hallitsi valloitetuista reuna-alueita laajoin valtaoikeuksin varustettujen kenraalikuvernöörien ja käskynhaltijoiden avulla ohi ministerien ja valtakunnan keskushallintoelinten. Vaikka Pietari Suuri oli luonut 1700-luvun alussa Ruotsin mallin mukaiset kollegiot ja Aleksanteri I v. 1801 niiden tilalle ministeriöitä ministerineen, jatkui primitiivinen koloniaalihallinto niistä huolimatta, sillä kollegiot surkastuivat pois jo 1700-luvun lopulla ja ministerit olivat vielä 1800-luvun alkupuolella hyvin heikkoja. Aleksanteri I:n joulukuun 1. päivänä Suomen ensimmäiseksi kenraalikuvernööriksi nimitetyn G.M. Sprengtportenin laatimaan hallituskomitean ohjesääntöön tekemä muutos, jonka mukaan kenraalikuvernöörin tuli esittää Suomen asiat suoraan keisarille, ei ministerien kautta, oli tyyppilinen muutos koloniaalihallinnon suuntaan.

Sprengtporten menetti pian keisarinsa suosion ja jo kesällä v. 1809 hänen tilalleen nimitettiin kenraali M.B. Barclay de Tolly, keisarin lähisuosikki, myöhemmin ruhtinas, josta jo seuraavana vuonna tuli sotaministeri ja sitten ylipäällikkö Kutuzovin kuoltua Venäjän armeijan komentajana sodassa Napoleonin vastaan. Tämä kenraalikuvernööri ehti vaikuttaa ratkaisevasti siihen, että Suomeen perustettiin sen autonomian keskeisin hallituselin, hallituskonselji, vuodesta 1816 keisarillinen senaatti. Kun G.M. Armfelt siirtyi v. 1810 Venäjän keisarin palvelukseen, tuli hänestä Aleksanteri I:n suosikki ja ystävä, ja Suomen asiain komitean puheenjohtajana vuosina 1811–1814 hän oli eräänlainen Suomen ministeri. Merkittävin ja eniten valtaa omaava Suomen "varakeisari" oli kuitenkin "mitä jalosukuisin" ruhtinas A.S. Menshikov, joka oli kenraalikuvernöörinä vuosina 1831–1855 ja hoiti Suomea Pietarista käsin ollen myös valtakunnan meriministeri. Suorilla yhteyksillään keisariin hän kykeni kiistatilanteissa voittamaan niin valtakunnan ministerit kuin Suomen ministerivaltiosihteeritkin. Häneen verrattava on Kaukaasian käskyhaltijaksi v. 1844 nimitetty ruhtinas Mihail Vorontsov. Nimitysprikaasissa keisari Nikolai I totesi hänen valtansa "rajattomaksi".

Tällaisen koloniaalihallinnon edellytyksenä oli itsevaltiisuus, autokratia. Rajattomalla vallalla varustettu keisari saattoi vapaasti muodostaa eri alueista hyvin itsenäisiä kenraalikuvernementeja ja käskynhaltijakuntia. Keisarin alapuolella ei ollut koordinoivaa elintä ennen kuin v. 1905 perustettu ministerineuvosto. Toisin kuin Aleksandr Herzenin luomassa myyttisessä kuvassa, Venäjä ei ollut byrokraattinen maa vaan itse asiassa "alihallittu"; Venäjällä oli vähemmän virkamiehiä asukaslukua kohti kuin esim. Englannissa tai Ranskassa. Niinpä Venäjä tarvitsi valtaamiensa alueiden hallintoon paikallista eliittiä, jolle palvelun vastineeksi tuli taata sen entiset oikeudet ja privilegiot. Kun Venäjän hallintojärjestelmään suunniteltiin juuri vuosina 1808–1809 suurta uudistusta, jossa yhtenä mallimaana oli Suomi, ei ollut viisasta eikä järkevää venäläistää sen hallintoa. Venäjän uudistus ei kuitenkaan toteutunut, kun Speranski karkotettiin v. 1812 Siperiaan, mutta jo se olisi toteutunut, olisi Suomi venäläistynyt siten, että Venäjä olisi suomalaistunut.

Suora lähetys ja videotallenteet internetissä, osoitteessa <http://video.helsinki.fi/studia/>.

Luentojen lyhennelmät ja luentosarjan ohjelma löytyy osoitteesta www.helsinki.fi/vst.

Luentosarjan luennot julkaistaan kirjana Vapaan sivistystyön toimikunnan julkaisusarjassa.

Tilaukset: (09) 191 58063 (toimisto), vst@helsinki.fi tai www.sivuilla www.helsinki.fi/vst.